

НАУКОВИЙ ВІСНИК ВДУ

Випуск 3

СЕРІЯ: ІСТОРІЯ
Випуск 1

Луцьк 1996

З М І С Т

I ДО 130-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ М.ГРУШЕВСЬКОГО

- Великий українець Михайло Грушевський.** Коротка хронологія життя 3
Франчук Є.І. Значення М.Грушевського в українській і світовій історії 5

II ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

- Ткачук А. П.** До питання про приналежність «історичної спадщини»
Київської Русі 8
Пхиденко І. С. Початки українського національного відродження
на західноукраїнських землях 11
Ткачук П. Д. З історії освіти в Україні XVI-XVIII ст. 14
Пономаренко С. Є. З історії шкільництва в Західній Україні у 1921-1939 рр. 19
Заброварний Б. Й. Економічне становище селянства України
в роки першої світової війни 23
Крамар Ю. В. Формування засад національної політики підсудчиків
щодо українського питання (1923-1927 рр.) 25
Ткачук В. П. Політичні репресії на західноукраїнських землях проти
учасників національно-визвольних змагань 33
Алексєєва О. Б. Початки, організація та ідеологічні засади жіночого руху в Канаді 36
Ярош Б. О. До проблеми чисельності УПА 38
Колесник В. П., Санжаревський О. І. Україна і НАТО: минуле,
сьогодення, перспективи 40
Пхиденко В. С. Ідеї О.Потебні та їх вплив на розвиток вітчизняної
естетичної думки 44
Баран В. К., Франчук Є. І. Література та мистецтво України в період «застою» 47
Свинчук А. В. Традиції польсько-української взаємодії в культурі: минуле і сучасне 56
Колесник В. П., Кулиніч І. М., Яцишин М. М. Історичні традиції
українсько-німецьких культурних зв'язків 58
Стрільчук Р. С. Традиції і перспективи українсько-польського
прикордонного співробітництва 64
Боярчук Л. І. Діяльність українських товариств (спілок) у Польщі в 90-х роках 66

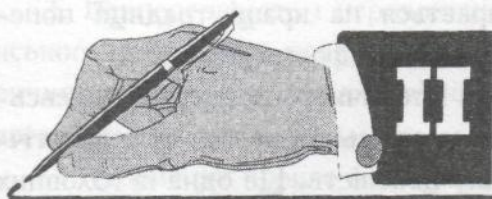
III АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ВОЛИНИ

- Бундак О. А.** Розвиток феодалного і магнатського землеволодіння
у Волинській губернії в кінці XVIII - і половині XIX ст. 69
Приймак В. О. Розвиток капіталізму в сільському господарстві
Волинської губернії в кінці XIX - на початку XX ст. 71
Бернадський Б. В. 1914-й рік на Волині: кілька фрагментів
суспільно-політичного життя 74
Литвинюк В. І. Вплив аграрної політики польського уряду на розвиток
сільського господарства Волині (1919-1939 рр.) 78
Карліна О. М. «Містечко»: зовнішній вигляд на прикладі містечок
Волинської губернії в першій половині XIX ст. 82
Кудь В. О. Міста Волині на рубежі XIX-XX століть 87
Шульга С. А. Переселення чехів на Волинь у 60-70-х роках XIX ст. 90
Дмитренко А. А. Бортництво на Волині 93
Гайдай Л. І. Розвиток хмелярства на Волині (1906-1914 рр.) 96
Соловйов О. М., Соловйов С. О. Українські січові стрільці на Волині 99

Бусленко В. В. Матеріали Волинського держархіву про парламентську діяльність послів безпартійного блоку в 1928-1938 рр.	11
Величко А. Г. Волинь на початку Другої світової війни	12
Сміян К. П. Соціально-економічне становище населення Волині і Рівненщини в період війни 1941-1944 років	13
Гаврилюк О. Н. З історії зниклих поселень Волині	14
Сміян П. К., Сміян К. П. Освіта на Волині і Рівненщині в період німецької окупації 1941-1944 рр.	15

IV ІСТОРИОГРАФІЯ

Хлібовська Г. М. Проблема християнізації Польщі в контексті польсько-німецьких відносин Х-XII століть (історіографічний аспект)	16
Микульська Л. О. Принципи формування східної політики ФРН на рубежі 80-х років в західнонімецькій історіографії	17
Поташнюк І. В. Історико-філософські аспекти гігієнічного виховання	18
Позінкевич Р. О. Взаємозв'язок педагогізації суспільства і гуманізації освіти - основа творчості особистості	19
Зміст	20

ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Ткачук А.П.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРИНАЛЕЖНІСТЬ «ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ» КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Позглядаючи сучасні українсько-російські відносини у комплексі політичних, ідеологічних та наукових аспектів, слід відзначити, що в сучасній російській та українській історичній науці знову активізувалася свого роду дискусія про те, якому народові належить давньоруська історична спадщина, включаючи мову, культуру, державність. Здавалося б, відповідь на таке питання проста: вона дана уже в самій назві Київської держави. Якщо Київ був і залишається українською столицею і символом України, то Київська Русь була українською державою, а українці — її прямі спадкоємці і продовжувачі у наш час. Але в дійсності боротьба за київську спадщину привела до парадоксальних наслідків. Українці втратили не тільки свою державу, а й саме ім'я давньої України Русь було присвоєно північним переможцем — Московією. Назвавши себе Росією, Московія тим самим стверджувала себе спадкоємницею і продовжувачем Київської Русі, незважаючи на те, що Московське царство являло і в національно-етнічному і культурно-історичному плані відмінну від Київської Русі формацію.

З «легкої» руки М.Карамзіна — автора «Истории Государства Российского», — починаючи з середини XVIII ст., переважна більшість російських істориків стали трактувати історію Київської Русі цілком однозначно — як початковий етап історії Росії. Причому зроблено було навіть «поправки» до терміно-

логії. Так в знамените Нестерове питання «откуда есть пошла Русская земля?» була вставлена єдина буква і вже замість «руський», з'явилося «русский», а відповідно замість «Русі» — «Росія», хоча офіційно цей термін починає вживатися лише з часу проголошення Московської держави імперією у 1721р.

В російській історіографії утвердилася схема «русской истории», в основу якої покладено ідею про перенесення «столицы из одного места в другое, из Новгорода в Киев, из Киева во Владимир, из Владимира в Москву».¹ Російський історик М.Погодін взагалі стверджував, що зв'язки Росії з Києвом є не лише спадкові, а й етнічні. За його теорією, після зруйнування монголо-татарами Києва в 1240р. велика частина населення, що врятувалося, переселилася з півдня на північний схід — у серцевину сучасної Росії. Таким чином, як зазначає П.Голубенко, «... Москва не тільки приточила Київську Русь до своєї, тепер уже «російської історії», а й проголосила свою першість репрезентації «руського світу», визначила своє ставлення до українців у ролі «старшого брата», а українцям відвела другорядну роль «малоросів», себто провінційного відгалуження великоросів, зіпсованого польським або литовським впливом».²

Проти традиційної схеми російської історії виступило багато українських істориків і особливо піддав її нищівній критиці М.Грушевський, зокрема в статті «Звичайна схема «русской истории» й справа раціональ-

ного укладу історії східного слов'янства» (1904 рік). У цій статті вказувалося на необхідність чіткого розмежування історії України від історії Росії. Автор аргументовано відкинув претензії ряду російських істориків на період становлення першої української державності і виклав своє бачення принципової схеми історії України. Цієї схеми пізніше дотримувалися всі видатні українські історики, що стояли на позиціях історичної правди та національного суверенітету.

Як засвідчує Д.Дорошенко, ця стаття М.Грушевського знайшла певне відображення і в російській історіографії: академік Шахматов і його школа звернула особливу увагу на вивчення історії початків великоруської народності.³ Яке ж тоді, на думку Грушевського, відношення російської історії до Київської доби? Подібно до того, як Галія — колись провінція Риму, а нині сучасна Франція запозичила з Риму багато елементів його суспільно-економічного устрою, законодавства та культури, щось подібне вчинила Москва стосовно Києва. Але Москва була продовженням чи якимось іншим станом історичного процесу, започаткованого у Києві, її коріння, вважає Грушевський, виросло з географічних, політичних та етнічних умов, притаманних Північному Сходові.⁴

В офіційній радянській історіографії, особливо після прийняття явно кон'юнктурних і ненаукових «Тез про 300-річчя Возз'єднання України з Росією (1654-1954 рр.)», схвалених ЦК КПРС, вважалося, що Київська Русь була початковим етапом розвитку трьох східнослов'янських народів — українського, російського, білоруського, які в XIV ст. виділялися з єдиної давньоруської народності. Мета такого «компромісу», зазначає відомий український історик С.В.Кульчицький, полягала не стільки в поділі «по справедливості» давньоруської спадщини, скільки у спробі обґрунтувати історичними «фактами» суттю політичну концепцію злиття націй. Існував нібито один народ, потім через зовнішні несприятливі умови (монголо-татарське завоювання), він роздібився, а після воз-

з'єднання в кордонах однієї держави треба поступово позбутися національних відмінностей і повернутися до першооснови. Це була ніби проекція у минуле однорідного «радянського народу», запланованого на майбутнє.

Теорія давньоруської народності, як спільного кореня, «колиски» російського, українського і білоруського народів при критичному підході виглядає достатньо неспроможною. Політичний зв'язок руських племен під владою однієї київської династії з переважним впливом Києва не міг згладити особливостей їхнього побуту і знівелювати їх в одну «праруську народність». Навіть російський історик С.Соловйов не заперечує, що «различие в характере северного и южного народонаселения обозначается приметно в источниках нашей истории».⁵ Докорінно відрізнялися і князі. Якщо південні князі прагнуть у битві «взять свою честь», то північні мають мету «без неверной битвы получить пользу для своего владения».⁶

Цікавий контраргумент щодо теорії «єдиної давньоруської мови», а відповідно і щодо «єдиної давньоруської народності», наводить львівський письменник, мовознавець та історик Г.Нудьга. Він, зокрема, зазначає: біля тисячі років тому (після смерті в 1015р. Володимира Великого) Закарпаття було відірване від материнського пня, а мова залишалася майже такою самою як під Києвом чи Полтавою. Та якою ж мовою говорили закарпатці в XI ст. — «давньоруською чи українською? І далі Г.Нудьга цілком резонно іронізує: «у шкільних підручниках, довідниках (чит. радянських часів. — Т.А.) можна прочитати майже офіційну тезу, що у XIV ст. сформувалося три народи (російський, український, білоруський), а відповідно до цього — й три мови. За століття народилося аж три мови? Чи не занадто щедрий урожай?»⁷

Підсумовуючи сказане, можна послатися на такий авторитет у сучасній історичній науці, як М.Брайчевський. Він вважає, що українська (ширше — східнослов'янська) державність зародилася в епоху визрівання у

наших предків феодальної системи відносин (П—IX ст.). На цій базі утворилася могутня держава Київська Русь, основною територією формування якої послужила Середня Наддніпрянина. Білоруські й великоруські землі були втягнуті в той процес пізніше. Брайчевський зауважує: «Оформлення білоруського регіону (Полоцьке князівство) припадає на першу половину XI ст.; великоруського (Суздальське князівство) — на середину XII ст. «Старший брат» виявився наймолодшим за віком — парадокс, що виглядає досить повчальним».⁸

До цього можна додати ще й слова російського історика В.Ключевського, який, висвітлюючи діяльність суздальського князя Андрія Боголюбського у другій половині XII ст., писав: «В лице князя Андрея великорос впервые выступил на историческую сцену».⁹ Захоплення і розгром Андрієм Боголюбським у 1169р. Києва можна розглядати як один з цілої низки фактів, які виявляють розбіжність між двома світами, що їх символізують Москва і Київ.

В одній із фундаментальних праць радянської історіографії читаємо: «Если Киевское государство IX-XI вв., как и всякое феодализирующее государство, было непрочным, тем более, что в состав его входили далеко не однородные по своей культуре и по этническому составу части, то с распадом этого государства каждая из его частей, предоставленных самим себе, продолжила жить еще более обособленной жизнью, ставя перед собой свои собственные цели и осуществляя их своими собственными средствами».¹⁰

Таким чином, при розгляді питання про приналежність спадщини Київської Русі потрібно керуватися принципами об'єктивності та історичної справедливості. Говорячи про близькість історичного розвитку сусідніх слов'янських народів і навіть на певну його спільність, недопустимим є підміна історії одного народу історією іншого. Тому правомірним є твердження про те, що історія Київської Русі є невід'ємною складовою частиною власне історії України. Щодо перших

етапів етнічної історії великоросів, то вони протікали не в українському Подніпров'ї, а на неозорих просторах півночі Східної Європи в «... дерев'яних містах між Фінською затокою і Двіною».¹¹

Заради справедливості слід додати, що сьогодні не всі українські історики, а тим більше російські, однозначно притримуються такої думки. В «Истории России», виданій у 1994р. в Москві, у вступі зазначено: «... очерк общественной истории призван прежде всего... отразить важнейшие вехи эволюции российской государственности с момента ее становления в Древней Руси и до нашего времени...».¹² Отже, дискусія продовжується, що зайвий раз свідчить про те, як тісно переплелися в історіографії Київської доби політичні, ідеологічні та наукові питання.

¹ - Див.: Соловьев С.М. Чтения и рассказы по истории России.- М., 1990; Автопортрет без ретуши// Молодь України.- 1996.- 19 січня.

² - Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин.- К., 1993.- С. 82-83.

³ - Дорошенко Д.І. Нарис історії України.- Львів, 1991.- С. 23.

⁴ - Див.: Субтельний О. Україна. Історія.- К., 1991.- С. 60.

⁵ - Соловьев С.М. Чтения и рассказы по истории России.- М., 1990.- С. 189.

⁶ - Див.: Соловьев С.М. Чтения и рассказы по истории России.- М., 1990.- С. 190.

⁷ - Історія України. Від праісторії до княжої доби української історії.- К., 1992.- С. 11.

⁸ - Там же.- С. 13.

⁹ - Ключевський В.О. Курс русской истории.- Т.І.- М., 1987.- С. 325.

¹⁰ - Греков Б.Д., Якубовський А.Ю. Золотая Орда и ее падение.- М.- Л., 1950.- С. 182.

¹¹ - Ільїна Е. Читаючи «Влесову книгу»// Літературна Україна.- 1990.- 27 вересня.

¹² - История России.- М., 1994.- С. 3.